

ЗМІНА ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ У ФІЛОСОФІЇ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Одне із визначень філософії звучить так: філософія — це наука, що ставить питання, але не дає на них відповіді. Тому філософські питання називають «вічними», тобто такими, на які дати відповідь не можна. Для чого потрібна наука, яка ставить питання і не дає на них відповіді? На кого вона працює? Навіщо створена? Що складає предмет дослідження філософії? На широкому історично-філософському матеріалі зроблено спробу дати відповідь на поставлені питання, а також проаналізовано зміну предмета дослідження філософії і тих наслідків, до яких вона привела.

Людина знаходиться далеко від мислення. Знаходитися далеко від мислення означає віддаленість від буття. Мислити можна лише у просвіті буття. Думати про буття неможливо; його можна лише мислити. Думати і мислити не одне і те ж. Думають про все, що завгодно, але мислять буття.

Думання пов'язане з людськими потягами і стосується ліній, поверхні і тіл (Спіноза). Думання — це афект, бо причина думання знаходиться в трьох визначниках людського існування, а саме: в страсі перед майбутнім, в небезпеках і в турботі, яка намагається звести до мінімуму небезпеки злиденності та хвороби. Визначники людського існування породжують думки. Думка, за Спінозою, «неадекватна ідея». Кожен має свої думки, кожен зайнятий своїми думками, тобто кожен зайнятий неадекватним сприйняттям. Навпаки, мислення пов'язане із входженням у свідомість; мислення за межами афектів. Задуманість не слід приймати за споглядальність. Задуманість наслідок турботи. Споглядальність — це наслідок мислення буття (у мисленні споглядають буття, або за Спінозою, адекватні ідеї). Думу думати означає шукати виходу із (скрутного) становища, перебуваючи у вирі думок/ дум (думи/ думки насідають). Суб'єктивізм дум/ думок кидається у вічі. Скільки людей, стільки дум/ думок. Тому філософія не є думанням. Парменід уперше відділив думання від мислення, сказавши: «Мислити і бути одне і те ж».

Самостояння душі (людської особи) у спогляданні істини називаємо мисленням. Це — осягнення вічності тут і зараз. Приходить розуміння дійсності, але фактично нічого не змінюється. Слова недоречні. Ситуація людини — втрата контакту з дійсністю, тобто «літання думками у хмарах». Філософія не є вільнодумством. Вільнодумство — це «літання думками у хмарах» і загубленість у вирі думок, які не наближують до дійсності.

Філософія можлива як строга наука, коли мислимо, а не думаємо. Аристотель не дарма вказує на те, що філософія — це наука про першопочаток. Наближаються до першопочатку за допомогою мислення, яке відбувається у його просвіті. Як тільки просвіт зникає з поля зору людини, людина перестає мислити і впадає у задуманість (задуманість — це забуття). Ставши думанням, філософія опинилася у кризі. Проект «філософії як строгої науки» полягає у тому, щоб людина почала мислити. На цьому наполягали Аристотель і Гуссерль. Перший вважав, що завданням філософії є дослідження, спрямовані до початку, до причин, шляхом їх вияснення. Тому важливо, у філософському дослідженні, визначити, перш за все, що відноситься до початку. Філософське дослідження спрямоване на виведення загального. Це загальне — початок — предмет філософії як науки: «Є деяка наука, котра розглядає суще як таке і те, що йому притаманне самому по собі. Ця наука не тотожна ні одній із прикладних наук; жодна наука не досліджує загальну природу сущого як такого, але всі вони виділяють собі яку-небудь частину сущого і розглядають відносно цієї частини те, що їй виявиться притаманним; так чинять, наприклад, математичні науки. А так як предмет нашого дослідження складають початки і вищі причини, то вони, очевидно, повинні бути початками і причинами деякої існуючої реальності (physeon tinos) згідно її власної природи» [1, с.408].

Гуссерль готував проект філософії як ейдетики, тобто науки про ідеї. Здійснивши феноменологічну редукцію, яка переносить людину із сфери думання (психологізму) у сферу мислення (трансцендентальну), людина опиняється віч-на-віч із трансцендентальними підвалинами розуму. Це царство не психологізму (скільки людей, стільки думок), а царство чітких та ясних ідей, якими керується людина у стані феноменологічної редукції. Отже, Гуссерль намагається відродити значення філософії як строгої науки, науки, яка веде до чітких та зрозумілих ідей (трансцендентальних). Це дещо інше розуміння філософії, ніж у Аристотеля. Аристотель говорить про дослідження першопочатку, Гуссерль про ідеї, або сутності речей. Проте, як Платон і Аристотель, Гуссерль йде тим самим шляхом, що й вони, а саме: шляхом феноменологічної редукції. Феноменологічна редукція у Платона називається «свідомим вмиранням», у Аристотеля — рухом від конкретного до загального, від часткового до загального (процес абстрагування). Шляхом «свідомого вмирання», абстрагування, досягаємо універсальної сфери — просвіту буття, трансцендуючи суще. Просвіт буття — це ще не саме буття. Мислити можна тоді, коли знаходяться між початком і світом. Тому антична філософія не віддільна від теології.

Мислення строге. Філософія — це мистецтво мислення, а не думання. Думання пов'язане із вільнодумством. Філософія не є вільнодумство. «Філософські» дискусії та суперечки засвідчують, що сучасна філософія далека від мислення, сучасна людина далека від мислення, бо не ставить питання про буття. Панування вільнодумства означає забуття. Вільнодумство та задуманість /думання — це забуття (вихід за межі просвіту буття) і загубленість у хащах постійно мінливого світу, нескінченне кружляння по колу гадок та думок/ дум.

Філософія змінила напрямок досліджень, спрямувавши його на суще і, таким чином, уподібнилася емпіричним наукам. Філософія і теологія відділилися одна від одної. Мислити, як зазначено вище, означає перебувати у просвіті буття. Людина втратила просвіт буття і перестала мислити.

Минуло більше ніж 2000 років з часу відкриття філософії (мислення) греками. Філософія розкрила свою справжню суть в старогрецькій культурі, бо відкрита нею. Якою філософія була, якою стала? Поглянемо на зміну значень філософії в її історії.

Історичний погляд на філософію

Вже досократики намагалися окреслити поняття «того, що є» через поняття «фізіс» (φύσις). Першим онтологічним поняттям у європейській думці необхідно вважати саме поняття «фізіс».

Досократики окреслювали поняття «фізіс» через першопочаток, за який вони брали стихії природи (повітря, землю, воду, вогонь). Тому досократиків правильно називають «натурфілософами», тобто «природодослідниками». Мужі, які ставлять питання про першопочаток усього сущого, називалися «фізіологами». Античний «фізіс» не природа (Natura) у нашому сучасному значенні цього слова.

Відомий вислів Геракліта «φύσις κρύπτεσθαι φιλέει», коли його перекладають, викликає багато суперечок. Проте більшість інтерпретаторів цього вислову погоджуються з тим, що не можна перекладати φύσις як природа. Геракліт вживає це слово у сенсі того, що позначає внутрішньо істотне, внутрішньо притаманне світові, тобто принцип, основу, з якої він походить. Φύσις можна перекласти як *істинна будова речей*. Геракліт, отже, має на увазі внутрішньо буттєву сутність речей: «Істинна будова речей, їхня сутність, приховуватися любить» [2, с.137]. Метою фізіолога є осмислення володарювання першопочатку над усім сущим, щоб висловити його в слові, логосі. Таким чином, буття (першопочаток, першопринцип) і слово пов'язані між собою. Слово стає Одкровенням першопочатку, виголошенням істинного порядку та будови речей. Геракліт каже: «Не до мене, але до Логосу прислухаючись, мудро визнати, що все єдине» [2, с.80].

Інший досократик, Парменід виклад своєї «доктрини» називав *aletheia* (гр. істина, одкровення, неприхованість). Це первісна назва філософської діяльності. Момент народження слова, в якому розкривається буття — це момент невинної творчості. Необхідно відкрити спосіб виразити буття, ввести його в обіг, у «циркулювання» світу слів. Відкрити те, що є, означає істину. Це складає завдання філософії, як любові до істини чи мудрості — бути Одкровенням, яке істиною стверджується, що Єдине мудре (ἐν τό σοφόν).

Досократики вважали, що людина належить істинному порядку речей, який приховуватися

любить.

Який сенс у тому, що буття любить приховуватися? В тому, що буття бавиться з людиною, тобто сенс буття у грі вічності: «Вічність — дитина, що бавиться, граючи у песену: царство дитини» [2, с.83]. Не людина бавиться з буттям, а буття з людиною. Приховування протилежне відкритості. Буття приховується за сущим. Досократики — феноменологи: за сущим буття являє себе людині. Буття співпадає із *Самістю*. Треба пізнати *Саме Само* (auto to auto), скаже Сократ, щоб усвідомити значення вислову «людина належить буттю, яке приховуватися любить». Це і є антропологічний поворот у старогрецькій науці мудрості.

Аристотель у «Фізиці» подає класичне визначення філософії як науки (he episteme). Завданням філософії, як науки, є дослідження, які спрямовані до початку, причин, шляхом їх виявлення. Тому важливо у філософському дослідженні визначити перш за все, що відноситься до початку. Первинне і більш зрозуміле для людини те, що ближче до чуттєвого сприйняття, а первинним і більш зрозумілим Аристотель вважає те, що знаходиться далі від нього. Таким чином, філософське дослідження намагається вивести загальне із різноманітності чуттєвих вражень. Це загальне, як початок, є предметом філософії як науки (he episteme).

Підіб'ємо короткий підсумок. Антична філософія була Одкровенням, яка відійшла від народної релігії багатобожжя (політеїзму) і заклала основи єдиногобожжя (монотеїзму), розмірковуючи про Початок, Єдине, Загальне.

Можна твердити, що звівши буття до Єдиного Першопочатку, антична філософія спростила мітологічно-онтологічні побудови. Можна говорити про трансцендентування онтології мітів античною філософією, яка спрагла Єдиного Першопочатку.

Старогрецьке розуміння філософії — це співзвучність людини, що належить істинній будові речей, бо вона сама є одним із елементів цієї будови. Людина, тобто душа, або *Саме Само*, володіє вищим даром, «догматом», мислити буття, і розумність людини полягає в тому, щоб прорікати неприховане буття, як неприховане і, вслухаючись у силу речей, діяти згідно з нею.

Ставлення до філософії змінюється із приходом Християнства. У середньовіччі філософія розглядається як «служниця теології». Людський розум не може досягнути буття, тому людині залишається лише вірити у Святе Письмо.

Філософія трансформується у метафізику. Метафізика розглядає логічну (онтологічну) структуру світу на понятійно-категоріяльному рівні. Понятійно-категоріяльна система аристотелівської «Метафізики» стає основою науки про буття. Метафізика стає онтологією — наукою про загальні властивості буття, або про «надчуттєві» основи буття. Бог у метафізиці розглядається у формі поняття, або ідеї. Ансельм Кентерберійський каже про реалізм поняття Бога і демонструє онтологічний доказ існування Бога.

Із відкриттям природи (Naturae) в Новий Час аристотелівська метафізика стає непотрібною. Френсіс Бекон розуміє філософію виключно в межах схоластичної метафізики, яка не дає жодних знань про те, як примусити сили природи служити людині. Він пише працю «Новий Органон», у якій розкриває принципи і метод нової науки — експериментальної. На його думку, «знання — це сила», яка долає опір природи. Експериментальна наука не потребує схоластичних розумувань.

Рене Декарт, засновник європейського раціоналізму Нового Часу, порівнює філософію з деревом, коренем якого є метафізика, стовбур — фізика, а гілки — всі інші науки, які зводяться ним до трьох головних: медицини, механіки, етики.

Філософія в Новий Час стає сукупністю наук. Від того ж Декарта філософію зводять до мислення. Вислів «Я мислю, я сумніваюся, отже я є» стає визначальним для метафізичних розправ самого Декарта. Метафізика — це внутрішнє мислення Я, яке відображує онтологічні зв'язки на рівні понять та ідей. Декарт залишається на позиціях середньовічного реалізму й дотримується вчення про вроджені ідеї.

Кант, як опонент Декарта, зазначає, що мислити і пізнавати — це різні речі. Говорячи про річ «саму по собі», він відстоює непізнаваність трансцендентного початку поняттєвим, дискурсивним, мисленням. Кантівська критична філософія, як «критика чистого розуму», закриває шлях пізнання буття теоретичним розумом, натомість звільняє місце вірі. Неможливо пізнати трансцендентне розумом, бо розум (суб'єктивно) є системою дослідження за допомогою понять, категорій, виходячи лише із досвіду. Трансцендентне поза досвідом. Отже, філософія — це лише мислення

згідно з поняттями розуму. Ми самі конструюємо раціональний світ на основі чуттєвих даних. Раціональність світу можлива завдяки понятійним, категоріяльним схемам розуму, в які вкладається чуттєвий матеріал. Первинна реальність не раціональна, а чуттєва. Кант висуває логічне, а не онтологічне значення категорій та понять і визначає їх апріорними, необхідними формами думки. Таким чином, раціональність є нашим уявленням про реальність. Основна думка Канта полягає в тому, що поняття та категорії належать самосвідомості, тобто Я. Тому філософія для Канта є, з одного боку, пізнанням розумом, згідно з поняттями, а з іншого — мрійництвом і безконечним теоретизуванням. Тому й не дивно, що Гегель називає кантівську філософію «подушкою, на якій спочиває лінива думка, яка заспокоюється на тому, що все вже доведено і вирішено».

Для Гегеля Бог — це філософський розум, який долає протиріччя, і досягає тотожності з буттям. Абсолютне знання можливе, коли суб'єкт і об'єкт зливаються, бо обидва є такими, що належать Абсолютному Духові. Діалектика протилежностей знімається в Абсолютному Духові. Лише філософія спроможна подолати протиріччя, знімаючи їх у відомій формулі теза+антитеза=синтеза.

Коли Логос стає об'єктом дослідження лінгвістики, граматики, герменевтики; коли філософ вироджується у софіста, ритора, науковця, вченого, тоді настає нефілософська епоха. Буття замовкає. Філософія вироджується в наукову галузь, одну із багатьох, у якій здійснюється систематична організація понять у систему знання. Останньою «всеохопною» системою знання була система Гегеля.

Філософія говорить про суті про речі. Філософська річ — це проголошувати буття. Філософія відкриває приховане, говорячи про суть речей.

Філософія як виховання буття

Так що ж таке філософія? Філософія — це виховання буття за допомогою мислення, яке не тотожне думанню. Коли мислять, тоді виховують буття сховане.

Буття виховується неподільне та ціле. Вихована *неподільність-цілісність* — це ноуменальна, позаособистісна, позапредметна дійсність. Мислення виводить людську істоту у трансцендентність позачасову та позапросторову. Виховання, якщо воно справжнє, не є пристосуванням до обставин, не є прищепленням «чеснот», не є «переданням суми знань» тощо. «Виховання — це вкорінювання у дійсне і як *dialegesthai* вкорінювання у слухаюче відчуття *logos(y)*, котрий пронизує світ у своєму розділяюче-єднаючому правлінні» [3, с.43]. Філософія, як виховання буття, тобто дійсного, за допомогою мислення, логічна, тому що мовлення виявляє логічний (розумний) характер дійсного.

Обдумування суцього носить символічний характер. Кант і Гуссерль наголошували на тому, що вони не займаються психологією, бо психологія фіксувала і фокусувала у психічному механізмі особистості вузол тотожності, тобто Я. Говорячи про *чисту свідомість*, вони говорили про позаособистісний квазіпредметний стан буття, про певну цілісну, неінтегральну, структуру свідомості. До *чистої свідомості* неприпустимо застосовувати поняття виникнення, становлення, знищення. *Чиста свідомість* незмінна, тобто не належить часово-просторовому континууму. З цієї точки зору виявляється цікавою Нагірна проповідь Ісуса Христа, в якій він, зокрема, каже: «Блаженні вбогі Духом, бо їхнє Царство небесне... Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога» (Матей 5:3,8). Убогі духом і чисті серцем — це ті, які досягнули стану *чистої свідомості*, позаособистісної та позапредметної. Так філософія як виховання *чистої свідомості* та Евангеліє Ісуса Христа доповнюють одне одного і разом становлять справжню науку людського духу.

Спеціальна термінологія, читання підручників з філософії, буденне розуміння філософії як думання, блокують добровільне ставлення філософічних питань, які народжуються в душі.

Підручник — це предмет, у якому знаходяться «знання», здобуті несамостійно. Філософія — це не книга формул чи афоризмів, які можна завчити. Все, що знаходиться під рукою, не вимагає самостійності в його досягненні; воно чекає лише на своє використання; те, що під рукою немає жодної цінності для самопізнання. Філософування народжується в душі без жодних підручників, якщо душа побачила себе у своєму дзеркалі. Центр філософування необхідно знайти в собі.

На перший погляд, філософувати (мислити) дуже легко — можна говорити про все на світі: про «філософію економіки», «філософію моди», навіть «філософію війни» тощо, говорити про все, що

спадає на думку. Те, що спадає на думку, не завжди варте уваги, адже пов'язане з тими враженнями, які минають дуже швидко. Прив'язаність до того, що під рукою, позбавляє душу мислення. Добровільність мислення — це благо, яке закладено в душі, блокується підручним, предметним. Підручне, предметне, породжує думки/думи, сумніви, одним словом, думання. Мислення ж бездумне, безсумнівне. Лише добровільно мисляча душа може здобути знання самостійно із самої себе.

Література

1. Антологія мирової філософії. В 4-х т. — Т.1. — М., 1969.
2. *Тихолаз А.Г.* Геракліт. Про природу. Фрагменти. — Київ, 1995.
3. *Э.Финк.* Фрайбургские лекции по философии воспитания (1951/52 г.). Лекция 23 // *Топос* №2, 2000.

Надійшла до редакції 19.06.2003 р.